

NİHÂNÎ'NİN SULTAN I. SELİM ADINA YAZDIĞI
MUAMMALI KASİDESİ VE ÇÖZÜMÜ

Kemâl YAVUZ

XV. yüzyılın ikinci yarısı ile XVI. Yüzyılın ilk çeyreğinde yaşayan Nihânî (ölm. 1519) I.Selim Han'ın çevresinde bulunan şairlerdendir. Divan sahibi olan Nihânî'nin asıl adı Fâzıl'dır. Hacı Hasanzade'ye danışmenlik yapan ve ondan mülâzım olan şair, bazı medreselerde müderrislik yaptı. Sürûrî'ye hocalık etti. Tasavvufa olan meyli üzerine hocalığı bırakmış ve kendini ibâdete vermişse de, sonra tekrar müderrisliğe dönmüş ve öğrenci yetiştirmiştir¹. O yalnız Türkçe şiirler yazmamış Arapça ve Farsça'da da manzumeler kaleme almıştır. Biz neşre hazırladığımız bu risalenin bütünlüğünü bozmamak için şairin divanında olmayan bu şiirlerine de yer verdik.

Nihânî kaside, muamma yazmada ve tarih düşürmede usta bir şairdir. I. Selim'e yazdığı aşağıda metnini ve çözümünü verdiğimiz kasidesi de bunlardan biridir. Ancak bu kasidenin baştan sona kadar her beyti *Sultan Selim*'i veren bir muammadır.

Nihânî yalnız muamma yazmakla kalmamış, yazdığı muammaları çözerek, bir muammanın ne şekilde çözülmesi gerektiğini de göstermiştir. Bilindiği gibi muamma, bir ismi bir beyitte gizleme ve onu çözüme bırakma hüneridir. Bu yönü ile beyit, yazana açık fakat okuyan için çözüm isteyen kapalı bir kutu gibidir. Buna göre okuyanın muamma ile ilgili bütün yolları bilmesi, bilgisini kullanması, zihnî faaliyetleri yapması, aklî bağlantıları kurup, çağrışım dünyası içinde dolaşarak sonuca ulaşması gerekmektedir. Bu da, muamma fenninin içinde en geniş şekilde dolaşmaya ve bütün yolları iyice bilmeye ve çok çözüm yapmaya bağlıdır. Bu açıdan bakılınca muammanın geniş bir kültürden başka, tarih düşürme ve metin şerhi gibi hususlarla yakından ilgili olduğu görülür.

Nihânî, Yavuz Sultan Selim Han'ın tahta geçişi sebebi ile yazdığı cülüsiyyeyi bir muamma kaside ile vermiştir. 41 beyti bulan kasidenin her beytinde **Sultan Selim** adını gizlemiştir. Kasidenin, bu yönü ile, edebiyatımızda başka

¹ İbrahim Kutluk, *Kınalızade Hasan Çelebi, Tezkiretü 'ş-Şuara*, Ankara 1981, 2. cilt, s. 1017.

bir örneği yoktur. Üsküdar Selim Ağa Kütüphanesinde rastladığımız eser,² Nihâni'nin muammagüşâlıkta da üstad olduğunu göstermektedir. Her beyti muamma olan bir kasidenin bizzat şairi tarafından çözümlenerek bu vadede yeni bir eserin ortaya konması dikkat çekicidir.

Nihâni'nin bu eseri 28 varaktan ibarettir. Eserin ilk dört varığında, şair Yavuz Sultân Selim'le ilgili olarak, ona saltanatın müyesser oluşunu anlatır. Pek fazla olmamakla birlikte kendisinden bahs eder. Bu muamma cülûsiyyesini I.Selim Han'ın tahta geçmesi sebebi ile yazdığını söyler. Ayrıca, eserin padişahın namının tamamlayıcısı olması ve gönülleri açması dileğinde bulunur. Muamma çözen kimselerin, eserini okuyunca, her beyitte *Sultan Selim* adını bulmalarını, tılsım içinde hazineye kavuşarak sevinen bir fakire benzeter.

Şair, böylece zamanlara aramağan olmak, isimlerin ele geçiriliş durumunu açıklamak ve muamma kaidelerini anlatmak için bu risâleyi yazdığından bahs eder. Eserin bundan sonraki kısmı kasidenin beyit beyit ele almış ve çözümünden ibarettir.

Nihâni'nin bu küçük eserinde dikkat çeken başka hususlar da vardır. Bunlardan biri muammanın ilk defa Hz. Ali tarafından Peygamberimizin adına yazılmış olduğunu belirtmesidir. Şair eserinde, Hz. Ali'nin *Muhammed* ismini veren beytine yer vermiş ve çözümünü de göstermiştir. Bu durumda muamma ilk defa İslâm milletlerinde Araplarda görülmektedir (v.24b,25a). Bu fen, Arap edebiyatından Fars edebiyatına geçmiş ve zamanla yaygınlaşmıştır. Hatta bu fennin İranlılara geçmesi ile başlı başına bir ilim olarak alınması söz konusu olmuştur. Hâl böyle olunca sıra, muamma kaidelerinin tedvinine gelmiştir. Bunu ilk defa ele alanın Şerafeddin Ali Yezdî (ölm.454/1492) olduğu da ileri sürülmektedir. Bu hüner İran'ın büyük şairlerinden olan Molla Abdurrahman Cami (ölm.898/1492) ye kadar gelmiş ve Mir Hüseyin Nişaburî (ölm.904/1498) ile en üstün seviyeye getirilmiştir³.

Türk edebiyatında ise, muamma XIV. Yüzyıldan sonra görülmeye başlanmıştır. Büyük ve kurucu şair Ahmedî'nin (ölm.1411),

Kişi kim hamdi se vü şast kıla

Bu şî'ri kim didiyse bellü bile

Ahmedî Divanı tkb II/7b

beyti, bildiğimiz kadarıyla, ilk örneklerdendir⁴. Bunu takiben 1436 yılında Mesnevi'nin tercüme şerhini ilk defa ortaya koyan Muinüddin bin Mustafa'nın

² *Risâle fi-Şerhi Kaside fi-Beyâni Cülûsi Sultân*, Hacı Selim Ağa, nr: 560/1.

³ M. A. Yekta Saraç, "Muamma ve Divan Edebiyatındaki Seyri", İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, c. XXVII, İst. 1997, s. 297-308.

⁴ Yaşar Akdoğan, *Ahmedî Divanı*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1979

Mesnevî-i Muradiyye'sinde muamma manzumesine rastlanmaktadır⁵. Ancak asrın sonuna doğru II.Bayezid devrinden itibaren Türk Edebiyatında muamma yazmanın revac bulduğu da bir gerçektir. Bunların yanında Sultan Hüseyin Baykara meclisinde yer alan Ali Şir Nevâî gibi şairlerin muammaya ilgi duymaları, bu alanda eserler ortaya koymaları da bunda büyük rol oynamıştır. Neticede bu durum XVI. yüzyılda bir maharet ve hüner olarak canlı şekilde görülmüş ve edebiyatımızda en parlak devrini yaşamıştır. Bu yüzyılda, Amasyalı Münirî, Muammayî, Nihânî, Sürûrî ve Fuzûlî gibi şairlerimiz muamma yazdıkları gibi bu fen üzerine eserler de kaleme almışlardır. Ancak bu yüzyılın en büyük muamma şairi Emrî (ölm. 983/ 1575) olmuştur⁶.

Muamma yazma daha sonraki yüzyıllarda XVI. asırdaki parlaklığını göstermez. Ancak şairlerimiz bu türe, zihni ve akli işletip zinde tutan bir hüner olması sebebi ile, fantazi kabilinden ilgi duyarlar. Hatta bu durum Tanzimat dönemi şairlerine kadar gelir. Muammanın şairlerimiz tarafından ilgi görmesinin bir başka sebebi de bilmece ve lugaz gibi türlerin, halk arasında söylenilegelmesi gösterilebilir. Muamma da bunlara paralel olarak kesintisiz devam etmiştir⁷.

Nihânî'nin bu küçük eserinin bir başka önemi daha vardır. O da şairin, muamma çözerken başvurduğu kaidelerdir. O, bu kaideleri ele alırken muamma terimlerini yerinde ve örneklerle ele alıp açıklama yolunu tutmuş ve bir muammanın nasıl çözüleceğini göstermiştir. Gerçekte muamma çözümü, bütün bu tabir ve terimleri bilmenin yanında, geniş bir birikimden ortaya çıkan uçsuz bucaksız bir kültürün varlığı ile gerçekleşebilir. Bunun için ayrıca kıvrak ve açık bir zekâ da lâzımdır. Bir de bunları yerli yerince işletecek geniş bir düşünceyi getiren akıl gerekir. Bunlara ek olarak; Arapça, Farsça ve Türkçenin en iyi şekilde, kurallarına göre bilinmesi, edebî sanatlardan başka, eş ve zıt manalı kelimelerin aynı dil ve diller arasında bilinip muamma çözümünde yerli yerine konması da en başta gelen hususlardandır. Bunu aşağıda alfabe sırasına göre, vermeye çalışacağımız metinde yerini gösterdiğimiz terimlerin tarif ve açıklanması ile daha iyi görmüş olacağız.

Muamma terimleri ve tabirleri:

aded-i huruf Kelimenin karşılığını ebced hesabı ile Vermek: 5b/3.
murad olmak:

⁵ Kemâl Yavuz, *Muini'nin Mesnevî-i Muradiyyesi*, Basılmamış doktora Tezi, İstanbul 1977.

⁶ M. A. Yekta Saraç, a, g. m.

⁷ M. A. Yekta Saraç, a, g. m.

- âhir :** Son harf demektir; nefsin âhiri sindir 19a/12, 21b/6.
- aks :** Kelimelerde ilk harf ile son harfin yerini değiştirmektedir mâh-hâm, mâl-lâm gibi 11b/12.
- alçak :** Bir kelimenin son harfidir. Kavsin alçağı sin'dir 20a/8.
- amel-i âhir :** Bir kelimedede ilk ve son harfleri kullanma 11b/5.
- amel-i hisab :** Muamma çözümünde ebced hesabını kullanmaktır. Kısaca, bir lafz zikr olunur, o lafzın ebced hesabı ile karşılığı alınır 5b/4-12, 11a/1-9, 15b/1, 17b/8, 22b/2, 25a/13.
- amel-i iskat :** Bir ibareden bazı harfleri atmaktır 9a/2-3.
- amel-i istiare :** Bir lafz söyleyip, bir veya daha fazla harf istemektir 18b/4, 22b/7.
- amel-i iştirak :** İki veya daha fazla mana yerine konacak bir lafz zikr etmektir 9b/5-6
- amel-i kalb :** Zikr edilen bir ibârede harflerin yerini değiştirmektedir, ya – ay gibi, 5a/11-12, 5b/1-2, 7b/1, 11b/13.
- amel-i kinâye :** Bir lafzı açık veya kapalı söyleyip, başka bir lafız kasdetmektir. 4b/9-12, 8b/1-2, 25b/3, 26b/5.
- amel-i tahlîl :** Bir kelimeyi, bir veya daha fazla harfe ayırmaktır; Selim lafzında sin'i, lim'den ayırmak; se-lim örneğinde görüldüğü gibi. 6b/1-9, 7a/1-3, 7b/4, 9b/1, 11a/8, 12b/7-11, 13a/4, 13b/1, 14a/5, 16a/10-13, 16b/8, 17b/1, 18a/7, 19a/7-13, 20a/3-13, 22a/1-2, 22b/6, 23a/2, 23b/1, 25a/7, 26a/2-7-9, 27b/4, 28a/8.
- amel-i tashif :** Bir kelimedeki noktalı harflerin noktalarının atılması veya eksiltilmesidir 10a/11, 10b/1-3, 23a/4.
- amel-i telmih :** Bir lafzı söyleyip son harfini almaktır: Şems kelimesinden sin harfinin alınışı gibi 12b/3, 13b/2, 14a/2, 27b/6.
- amel-i teradüf :** Bir lafız söyleyip, onun eş anlamlısını almaktır; firavn-Sultan, ke-man – yay gibi, 5a/8-9, 5b/3, 7a/11, 13a/1, 15a/13, 15b/11, 17a/10, 17b/6, 21a/2, 26b/7.
- amel-i terkiib :** İki lafz ya dahı ziyade ki mana-yı şî'rde müfred olmaya denir 7b/10-12, 8a/8, 13a/6, 17b/3-13, 26a/6, 28a/8.
- amel-i tesmiye :** Bazen harfin ismini, bazen de müsemmasını almaktır 10b/7-12.
- ashab-ı muamma :** Muamma ile uğraşanlar, muamma yazan veya çözenler 4b/11.
- ayak :** Bir kelimenin son harfine verilen isimdir. mâ'nın ayağı elif'tir 19a/4.
- baş :** Bir kelimedede ilk harftir, dost' un başı dal'dır 18b/12, 23a/12.
- bî-giş harf :** Bir kelimedeki noktasız harfe denir. Fazl kelimesinin bî-giş harfi lâm'dir. 13b/12.
- dayire harf :** Bir kelimedeki ilk ve son harflerdir 11b/2-3.
- dest :** Bir kelimedede ilk harftir; gir kelimesinin desti kâf'tır.
- devr :** Bir kelimedede ilk ve son harfleri değiştirmektedir. Kelimenin baş harfini sona almak ve diğer harflere itibar etmemektir. Hûş devr olsa şeh olur 10a/8-9.

dil :	Bir kelimedede ortadaki harftir; şâd kelimesinin dili elif'tir
feth :	Muamma kaidesinde edat-ı ihraçtır 8b/9-10.
gıışş-ıla olmak :	Noktalı olmaktır, f, dat gibi 13b/13.
hadd :	Bir kelimenin son harfidir, cemel kelimesinin haddi lam'dır, 14b/5.
hâk :	Bir kelimedede son harftir; kadem kelimesinin hâki mim'dir 16a/7.
hiç olmak :	Sıfır olmak, 11b/10-11.
icaz :	Son kılmak 17b/1.
kalb :	Bir kelimedede harflerin yerlerini deęiřtirmektir yek – key gibi, 7b/2, 13a/2, 15a/10, 16b/3, 20a/4.
kanun :	Yol, usul 5b/7.
karine-i ism :	İsm karinesi 17b/11, 25a/3.
leb :	Bir kelimedede son harftir; tû'nun lebi vav'dır 11b/9.
maklûb :	Kelimedede harflerin yerini deęiřtirmektir, mey – yem, meyl – lîm gibi 17b/12.
mukbil :	Bir kelimedede ilk harfi almak veya kasdetmektir yâr kelimesinin mukbili ye'dir. 11a/1-3.
ser :	Bir kelimenin baş harfidir; zülf kelimesindeki ze böyledir 14a/13.
şak itmek :	Şak etmek, 25b/8.
tahlil-i evvel :	21b/11.
tamağı olmak :	Selim kelimesinin tamağı lâm'dır, 12a/10-11.
taraf :	Bir kelimedede ilk ve son harflerden her biri, dal kelimesinde dal'ın tarafı lâm'dır 13a/13.
tarîk-i istihrâc :	Çözüm yolu 4b/9.
tashîf :	Bir kelimenin harflerinde noktanın değişmesidir; zer-rez gibi, 21b/4, 25a/6, 27a/11, 27b/13.
üftâde olmak :	Bir kelimedede bazı harfleri düşürmektir; şâye kelimesinde elif ve ye üftâde oldu şeh kaldı 25a/9.
yük :	Noktalı harflerdeki noktaların her birine verilen addır; yek'ün yükü iki noktadır. Yüki bir olmak iki noktanun biri gitmekdür, 19a/8.
yüz :	Bir kelimenin ilk harfidir; rez kelimesinin yüzü re'dir.
zahr :	Bir kelimenin sonundaki harftir selî'nin zahrı mîm olsa selîm olur 10a/2-3

Biz bu yazımızda kasideyi, önce tek bir şiir hâline getirerek yeni harflerle yazdık. Muammadaki bütün bu işlemler eski harflerimize göre ortaya konduğu için, metin içindeki beyitlerin eski harfle verilmesi yoluna giderek, yapılan işlemleri yerinde görme yolunu tutmak mecbûriyetinde kaldık. Ancak açıklamalardaki kelimeleri yeni harflerle verdik. Konuya daha iyi eğilebilmek ve meseleyi hakkıyla anlayabilmek için, burada da eski harfleri gözden uzak tutmamak gerekir.

Bütün bunlardan sonra kaside ve muamma çözümüne geçebiliriz.

KAŞİDE-İ SULTÂN SELİM

İy gönül şād ol ki fermān-ı Hudāvend-i Hakīm
Çarh-ı keĵ-rev hālin iŝlāh itdi kıldı müstakīm

Rāy-ı rüşen kıldı taqlīd itdi hükmin ‘aql-ı pīr
Bir cüvān-bahtuñ görüp ‘aqlın selīm emrin kavīm

Çarh-ı a‘zam gibi kendü pīr olupdur münhanī
Mülkini devrinde teslīm eylesün olsun selīm

Āfitāb-ı burc-ı devlet māhitāb-ı saltanat
Kevkeb-i evc-i sa‘ādet Hāzret-i Sultān Selīm

Oldı ‘adlınden müşerref taht-ı ecdād-ı kirām
Halk-ı ‘ālem üstine fetħ oldu ebvāb-ı na‘īm

Zāt-ı pāki mazhar-ı burhān-ı Rabbi’l-‘ālemīn
Lutf u hulkı mazhar-ı elĵāf-ı Rahmān u Rahīm

‘Aql anuñ muhliş kulı devlet yarar kulluķçısı
Taht bir muķbil muşāhib baht bir hem-dem nedīm

Bir maķām-ı muhteremdür Ka‘be-i dergāh-ı şāh
Gökler anuñ ŧāyifidür ‘Arş-ı ‘Alīdür harīm

Tevsen-i gerdün yedekdür şāha ŧems altunlu zīn
Kehkeşān anuñ licāmı mäh-ı nev sīmīn ŧekīm

Gün gibi pervâz uraldan şahbâz-ı 'adl-i şâh
Yer yüzünden zulmet-i zulm oldu 'anķā-veş 'adım

Nüşha-i takdîr-i Hâķ'dur hüsni tedbiri anuñ
Kim yazup yañılmadı şol şey'de kim oldu 'azîm

Çârsü-yı dehr içinde râyic oldu naķd-i fazl
Müşterîsin buldı germ oldu bu bâzâr-ı kadîm

Nâfe hoş-dem oldu dergâhuñda dür buldı niżâm
Baħr u berden kalmadı cem' oldu miskîn ü yetim

Şevķ odından cân arıtdı oldu maħbûbu'l-kulûb
Sinesine naķş idelden nâmuñı altun u sim

Dutdı âfâķı şehüñ mihriyle şubħuñ şöħreti
Yüzi aĝ olsun anuñ kim şadıķuñdur 'an-şamîm

Gün gibi geşt eyledi dünyâyı devlet ser-be-ser
Hâķ-i pâyuñ buldı artuķ gitmedi oldu muķîm

Şâhidî ra'nâ-yı revmi dil-rübâ kılmaĝ-ıçun
Hâl-i dilber gibi kıldı şâme-i 'adlûñ meşîm

Leyli-i ħublâ ħavâdis vaz' iderken her seħer
Şeh yasaĝım işidüp ħublâ iken oldu 'aķîm

Mâha şeb-revdür diyü devründe töħmet itdiler
Alına cellâd-ı ħahruñ dâĝ urup kıldı vesîm

Sihr-ile Fir'avn-ı vaķt oldıysa ħaşmuñ ĝam degül
Gösterür her dem 'aşâ-yı nizeñ i'câz-ı Kelim

Boynına alur 'adū tıġuñ kımaz ħabs itmeġe
Doġru dirler egriye meyl iden olmaz müstaķım

Bu daġı karşı varur boynına anuñ kıol şalar
Ĥasretinden kıanlar aġlar şanki yarıdır kıadım

Tiri taġrik-ile kendin urdı düşmen kıalbine
'Akıbet olur hevāya uyanuñ yiri caķım

Bu ne sırdur nızesi bir ulu şāġib-şadr iken
Göñline girmek için a'dāya ħulķ eyler 'azım

Pādişāġa çarġ-ı dün-perver elinden dād dād
Ehle zilletler virüp her dem 'azāb eyler elim

Eşk-i çeşmüm bigi düşmişdür nazardan bī-kesān
Manşıb-ı a'lāya irmişdür zenim olan le'im

Fazl-ıla meşhūr-ı āfāk olan erbāb-ı hüner
Ĥayretinden ġün gibi tenhā gezer olmaz zenim

Kimse bakmaz yüzine anuñ ġüneş tāli'lüdür
'Ālemi germ eyledükçe nūr-ıla olur zemim

BI-başiret mültefit olmaz fezāyil ehline
Bu iki cins arasında ülfet olmuşdur 'adım

Baş eger miskinlik eyler serve şāġ-ı mīve-dār
Nāz ider serv aña bir dem meyl idüp olmaz raķım

Şāġ-ı müşmir el şunar her şaġşa 'arz eyler şemer
Servi gibi serkeş olmaz ġalka ħulķ eyler 'azım

Başına taş yağdurandan mî vesin kılmaz dirîğ
Münkesir olmağ-ıla men' eylemez luţfin kerîm

Şeriyārâ hasb-i hâlümdür şikâyet kılduğum
Gevherüm dünyâda rağbet bulmadı kaldum yetîm

Sâye-veş üftâde idüm depdiler yerden yere
Eksük olmaz başına gün toğmaduğ miskîne bîm

Âh idüp karşıñda çâk itsem yağam ma'zûr dut
Dest-i gayretten olupdur câme-i şabrum dü nîm

Dest-gîr ol varṭa-i ğamdan bugün kırtar beni
Dest-gîrûñ ola yarın Ḥazret-i Ḥayy u 'Alîm

Vakt-ı şükr oldı Nihâni bess-i şekvâ eyleme
Zulmına bu dehrûñ olmışdur şeh-i 'âdil za'îm

Cân u dilden bir du'â kııl ki ola anuñ nef'i 'âmm
Ebr-i rahmet gibi varsun 'âleme feyz-i 'amîm

Şol zamân ki olmuşdı hicretten toğuz yüz on sekiz
Heftüm-i mâh-ı Şafer Şenbe günü Şâh-ı Kerîm

Tahtgâh-ı Rûma geçdi fazl-ı bismi'llâh ile
Halka rahmet şüretin gösterdi Raḥmân u Raḥîm

Şâd olup dil bu du'âyı kııldı târîh oldı râst
'Adl-ıla bu mülki dilşâd eyleye Sultân Selîm

1 b

1 Bismillâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm

Ḥamd u sipâs bedî'ü'l-esâs ḥazret-i mevlâ-yı ni'am-ı bî-kıyâsa

3 ki ta'lim-i esmâ ile insân-ı mükemmel kılup melâ'ike-i muḥarrebîn

üzerine mufadḍal eyledi ve mu'ammâ-yı müsemnâ-yı zât-ı pāk-i

şaṭî'ü's-şifât anuñ mâverâ-yı mişkât-ı serâdikât-ı

6 esmâdan mânend-i ḥaḳâyıḳ esmâ-i eşyâ-i cilvegâh-ı ebyât

ḥikem-i işârâtıdan cilve gösterür. Ve vürüd-ı dürüd-ı

nâ-maḥdûd ol zübde-i kârḥâne-i tekvîn-i vücüd üzerine

9 olsun ki mu'ammâ-güşâ-yı esmâ-i ḥüsnâ-yı ḥazret-i zü'l-celâl

ve'l-kibriyâdur. Şalli 'aleyhi ve 'alâ âlihî ve eşḫâbihî AMMA

BA'D vaḳtâ ki mübeşşirân-ı aḥbâr-ı beşâret ü sürür ve menbe'ân-ı

2 a

1 ebnâ'-i sârre-i meserret ü ḥubûr mânend-i bülbülân-ı kâfiye-sencân-ı

ḥoş-âvâz-ı meserret-sâzla ser-âgâz idüp ḥaber virdiler

3 ki tebellüc-i tebâşîr-i menâşîr-i taḳdîr-i Rabbânî ve te'eccüc-i envâr-ı

etvâr-ı

taḳrîr-i raḥmânî maşrıḳ-ı tedbîr-i 'akl-ı pîr-i rüşen-zamîrden

tulû' gösterüp bir şâh-ı civân-baḫt-ı Süleymân-taḫt-ı

6 kâh-ı şimâḫına انا جعلناك خليفة في الارض و سلمنا

الاقاليم الطول و العرض فا احكم بين الناس بالشرع

ḥiṭâb-ı müstetâbı و القسطاس المستقيم

9 vârid olup gülîstân-ı cenân-ı benî nev'-i insân bir vechle

ḥandân oldu ki ḥured-i ḥurdedân ve nefis-i müdrike-i

erbâb-ı 'irfân taḫrîr-i ḳalem-i tîz-zebân ve taḳrîr-i lisân-ı

12 serî'ü'l-beyânla i'lân eylemekden 'âciz ve müteḥayyirdür.

Ya'nî ḥaber virdiler ki Sultânü'l-berrîn ve Ḥâḳânü'l-baḫrîn

2 b

1 mâlikü riḳâbi'l-ümem mevlâ-yı mülükü'l-'Arab ve'l-'Acem es-Sultân

ibnü's-Sultân Sultân Bâyezîd bin Muḥammed Ḥân rây-ı şâyib kılup

3 ḥulâşa-i evlâd-ı kirâm-ı 'âlî-nijâd ve netîce-i sülâle-i ecdâd

fiḥāmu zātî'l-'imād, Ḥazret-i Sultān-ı şāhib-kırān-ı mūmteni'ü'l-
karīn ve Ḥākān-ı serverān-ı vācibü'l-'izz ve't-temkīn

6 şebbāz-ı bülend-āşiyān-ı 'Osmānî, tūṭî-i şirīn-makāl-i nesl-i
Bāyezīd Ḥānı, semere-i şecere-i ṭayyibe-i zūrriyyet-i ba'duhā min ba'd
vāsīta-i kılāde-i şerīfe-i جعلنا كم خلايف في الارض

9 bünyān-ı Ka'be-i hilāfet-i aḥādî, 'unvān-ı menşūr-ı رب هبلى

El-ḳāyimu bi-izni'llāhi'l-'aliyyi ملكا لا ينبغي لاحمن بعدى

'l-'azīm. El-cāzimu bi-mazmūni الامن اتى الله بقلب سليم

12 Ya'nî Sultān Selīm bin Bāyezīd bin Muḥammed Ḥān'a eyemen evḳāt
ve es'ad sāt'da serīr-i salṭanat-ı dāri'l-hilāfet-i ma'delet-

3 a

1 penāh-ı sa'adet-destgāhı kendü ihtiyārıyla teslim eyledi.

Çün ol ḥaber-i dil-güşā ve nebe'-i meserret-efzā güş-ı cānla ışğā

3 olındı. Beşere-i müstebşire-i aḥbābda ki طوبى لهم و حسن

gün وجوه يومئيد ناضرة الى ربها ناظرة الى

gibi rüşen oldı. Ve sūtūr-ı cemāhīr hāsīdān-ı medābirde

6 fehvā-yı وجوه يومئيد بأسرة تظن ان يفعل بها فاقرة

mu'ayyen ve mübeyyen göründü. الحمد لله الذي اذهب عنا الحزن

BEYT: واصرف منا المحن ان ربنا لغفور شكور

9 حیات یافت بتجدید این دل مرده شفا کرفت بتحقیق این تن نالان

Şebbāz-ı ed'ıye-i şālīḥa ki ṭayir-i sāḥat-ı 'ālem-i nāsūt

ve sākin-i neşimen-i şāhsār-ı ceberütdur. Ḥulūs-ı i'tikād-ı

12 şāfi ve vüfūr-ı himmet-i fu'ād-ı vāfi birle pervāz urup

muḳārenet-i 'ināyet-i icābet-i rabbānī-y-ile şayd-ı hümā-yı devlet-i

3 b

1 cāvidānî müyesser oldı. BEYT: شکر خدا که هر چه طلب کردم از خدای

Bu sine-i bî-kîne ki menzil-i بر منتهای همه خود کامران شدم

3 kavāfil-i gumūm-ı aḥzān u menhel-i revāḥil-i hümūm u eşcān

idi. Ol ḥaber-i meymūnuñ maḳdem-i hümāyūn birle ḥaclegāh-ı

'arāyis-i ferḥat ü sūrūr ve nūzhethāne-i kevā'ib-i meserret ü ḥubūr

6 olup mānend-i beyt-i ma'mūr ve şımmat-ı kuşūrdan mehcūr
oldı. BEYT: شب یلداي مرا شد اثر صبح بدید

9 hıred-i hurredān ki ğavvāş-ı lücce-i kılzüm-i me'ānı-beyāndır.
Ahrü'l-emr sebbāh-ı müfekkede-i یافت قفل غم از فاتحه فتح کلید

9 hıred-i hurredān ki ğavvāş-ı lücce-i kılzüm-i me'ānı-beyāndır.

Berāy-ı tehniyet-i devlet-i rüz-efzūn ve beyān-ı tāriḥ-i cülüs-ı

salṭanat-ı hümāyūn, ka'r-ı biḥār-ı zahḥār-ı daḳāyık-ı efkārdan

12 bir niçe dürr-i şāhvār zuhūra getürüp ber du'ā nāmınuñ nazmına

şürü' eyledi ki her 'ıkd-ı dil-āvizi anuñ ğüşvāre-i

4 a

1 bināğüş-ı nev-'arūsān-ı zamān ve pıraye-i ticān-ı tarıḳ-i mübārek-i
efāzıl-ı devrān ola ve bu cevāhir-i zevāhir-i nevādirü'l-emşāl(i)

3 elmās-ı endişeyle süfte kılup silk-i cevāhir-i maḳālle

muntazam olduḳda mutazammın-ı nām-ı şerif-i pādişāh-ı 'ālem-

penāh olup her beyti anuñ mu'ammā-yı dil-ğüşā ola. Tā ki

6 erbāb-ı selāmet-i fıtrat-ı selīm ve aşḥāb-ı istikāmet-i

fikret-i kavim, nazār-ı vāşık ve te'emmül-i şādık birle Sultān

SELİM ismini istiḥrāc eyledükde tılsım içinde gencūra

9 vāşıl olmuş müflis gibi envā'-ı sürür-ı şādmāni ve eşnāf-ı

ḥubür-ı neyl-i emāni ḥāşıl kılalar. BEYT:

نام شاه اندر معا گفته به زانک او در ست او در نا سفته به

ان کهر را نیک اخفا می کنم درج در درج معما می کنم

Ḥaḳıḳat ḥāl bu minvāl üzerine cāri olduğı ecilden

4 b

1 bu ğubār-ı bİ-miḳdār ebnā'-ı rüzigāra yādigār olsun diyü

bu risāle-i şirīn-nevāle(y)i te'lif eyledi ki keyfiyet-i ğüşāyiş-i

3 esmāyı 'ayān ve iştilāḥāt-ı ḳavā'id-i aşḥāb-ı mu'ammāyı beyān

eyleye. BEYT: این قدر در حضور اهل دلان

بس بود یادکار درویشان و الله المستعان و عليه التعللان

6 İBTİDÂ'-İ KAŞİDE

ای کوکل شاد اول که فرمان خداوند حکیم

جرخ کجزرو حالن اصلاح اتدی قلدی مستقیم

9 Sultân Selîm isminüñ bu beytden tarîk-i istihrâcı budur ki
hudâvend vâli dimekdür. Vâli 'Arab dilinde sultândur.

Aşhâb-ı mu'ammâ işlâhında bu tarîka '*amel-i kinâye* dirler.

12 'Amel-i kinâye oldur ki bir lafz-ı şarîh veyâ gayr-i şarîh zıkr idüp
bir lafz-ı âhar murâd eylemekdür ki murâd olan lafzuñ mefhûmına

5 a

1 mezkûr olan lafzuñ mefhûmı lâzım ola. Nitekim HAŞİM

isminde dimişlerdür. BEYT: طرف مهت بنما تمام ای افتاب دلبران

3 Rüşen-terîñ ahterândan

murâd şemsdir. Mefhûm şems mefhûmına lâzım olduğu cihetden
çarhıdan egerçi beyt ma'nâsında felek murâddur, lâkin

6 ma'nâ-yı mu'ammâda kemân maqşûddur. Kemâna Türk dilinde

"yâ" dirler. "Yay" dağı dirler. Ammâ faşîh "yâ"dur. Bülegâ "yâ" isti'mâl
iderler. Bu kâ'ideye '*amel-i terâdüf* dirler. 'Amel-i terâdüf bir lafz zıkr

9 olup murâdif murâd olmağdur. Bu kâ'ide şâyi'dür. İstîşâd

lâzım degüldür. Kej-rev dimek yâ'nuñ kalbine işâretdür. Bu

üslûba '*amel-i kalb* dirler. 'Amel-i kalb oldur ki bir 'ibâre zıkr

12 ideler ki ol 'ibâreden bir lafzuñ tertîbinüñ tebeddüline

işâret ola. Meşelâ, dil - kalb; ser-nigün - bâz-geşte - bâz-güne;

5 b

1 muztarib - kej-rev ve mütebeddil - müteğayyir gibi. Dağı bunlaruñ
emşâl(i)

ne varsa. Yâ maqlûb olıcağ ey olur eyden ya'nî dilenür.

3 'Amel-i terâdüfle ya'nî'den 'aded-i hurûf murâd olur.

Hurûf-ı ya'nî 'adedde yüz kırğdur. Selîm lafzınuñ dağı

'adedi yüz kırğdur. "Çarh-ı kej-rev hâlin işlâh itdi" dimek

6 karîne-i ismle hâşıl olan yüz kırğ 'adedi Selîm

lafzına muṭâbık taḫsîm itmege işâret olur. Bu kânûna

'*amel-i hisâb* dirler. 'Amel-i hisâb oldur ki bir lafz zikr olına
9 ol lafzuñ 'adedi dilene. Nitekim YÛSUF mu'ammâsında
dimişlerdür. BEYT: كزیدم نیمئه ان لب بدنان

دهان را از دهانم کرد بنهان Lafz-i leb 'adedde otuz ikidür.

12 nişf(*i*) on altıdır. İsm qarînesiyle on alt(*i*)dan
murâd lafz-ı yûsuf'dur[?...] BEYT:

6 a

1 رای روشن قلدي تقليد اتدي حکمن عقل بیر

بر جوان بختك كورب عقلن سليم امرن قويم

3 Keyfiyyet-i feth oldur ki "taqlîd itdi hükmin" demek fuğahâ iştilâhında
vâlî kıldı dimekdür. Vâlî sultândur. Nitekim sâbıkan beyân
olındı. "Taqlîd-i hükmi itdi" demek egerçi mürekkebdür vâlî

6 müfreddür. Lâkin erbâb-ı mu'ammâ mücerred terâdüf i'tibâr iderler.
İfrâdda

terkîbde muvâfaqat şart itmediler. Nitekim 'ALÎ mu'ammâsında
dinilmişdür.

BEYT: از علو قدر قد خود بکو حرفی مرا

9 "Merâ" lafzından li سرو من بنواز کمتر خوان زخاک کو مرا

murâd idinürler. Lâm harf-i cerrdür; yâ yâ-yı mütekellimdür; mecmû'(*i*)
mürekkebdür.

Merâ lafz-ı müfreddür. Selîm lafzından sîn lîm'den ayrılır.

12 'Aqla müte'allik olur. Lîm aşagaya müte'allik kılınur. Taqdîr-i
kelâm 'aqlın sîn lîm emrin muhkem gördi demek olur. Mecnû'(*i*)

6 b

1 Selîm olur. Bu istihrâc nevâdirdendür ki Selîm'den yine

Selîm hâşıl olur. Bu tavra '*amel-i taḥlîl* dirler. 'Amel-i taḥlîl

3 oldur kim; bir lafz(*i*) bir lafza yâ dahı ziyâdeye taḫsîm ideler.

Nitekim ZEKERİYYA mu'ammâsında i'tibâr olınmışdur. BEYT:

تا جكري شد رخ زردم ز اشك

6 گوشه همی کرم و هر دم ز رشك

"Tâ cigerî şud ruḥ-ı zerdem" demek gerî lafzınuñ tâc zerdüñ

ruh(ı)dur demek olur. Ruh-ı zerd zâ'dur. BEYT:

9 جرخ اعظم کبی کندو بیر اولدر منحنی

ملکنی دورنده تسلیم ایلسن اولسن سلیم

Keyfiyyet-i güşâyîş oldur ki çarḥ-ı a'zam çarḥ-ı atlasdur. Çarḥ-ı

12 atlas demek ḳalbe işâretdür. Zîrâ çarḥ dönme ma'nâsına

dahı gelür. Atlas maḳlûb olıcaḳ sultâ olur. Gibi 'Acem

7 a

1 dilinde hemçün demek olur. Hemçün kelimesi 'amel-i taḥlîl birle

hemçünün demek olur. Muḥaşşal, atlas sultâdur. Nûn ancılayın

3 dimekdür. Sultân olur. Teslîm eylesün 'amel-i taḥlîl le lafz

tes-lîm eylesün demek olur. "Olsun Selîm" demek ol lafz(i)

tes-lîm eyledükden soñra lîmüñ sîn olsun demek olur.

6 Zîrâ Selîm se-i lîm demek olur. İzâfetle bu taḳdîrce

Selîm olur. BEYT:

افتاب برج دولت ماهتاب سلطنت

کوکب اوج سعادت حضرت سلطان سلیم

9 Üslûb-ı istiḥrâc budur ki mâhdan murâd mehdür. Zîrâ

'amel-i terâdüfün bir kısım(i) budur ki bir lafz zîkr ideler; ol lafzdan

12 muḥaffef olanı dirler. Şâh - şeh, mâh - meh gibi. Vaḳt olur ki

'aks iderler. Nitekim HÜMAM mu'ammâsında dinilmişdür. BEYT:

7 b

1 مرا در دل ان مه بود جای ز رفعت برسرکردون نهم بای

Mehden murâd mâhdur. Ḳalb-ile hâm olur. Mîm anuñ içinde

3 olıcaḳ hümâm olur. Çünki mâhdan murâd meh oldı.

'Amel-i taḥlîl-ile ve terkîb-ile meh tâ elif be saltanat demek

olur. Ya'nî tayı ḳo dimekdür. Zîrâ 'Arab dilinde meh eyleme

6 dimekdür. Elif saltanatladur demek olur. Saltanatuñ tâsîn

terk idüp elifi saltanatla ḳılıcaḳ sultân olur. İsm

ḳarînedür elif sultân içinde idüğine. Zîrâ biledür demek

9 evveline ve âḫirine ve ortaşına muḥtemeldür. Ḳısm-ı âḫiri ism ta'yın

ider. Evc-i sa'âdet sındür. Sultân Selîm 'amel-i terkîb-ile

Sultā n-Selīm olur. *'Amel-i terkīb* oldur ki iki lafz yā dahı
12 ziyāde ki ma'nā-yı şî'rde müfred olmaya; ma'nā-yı mu'ammāda
müfred kılına. Nitekim ŞİBLİ mu'ammāsında dinilmiştir. BEYT:

8 a

1 ز شکلی جان فرزد که افتاب بیست

ترا جز سینه سوزد چون نسوزد

3 Lafz ki "āfitābīst" ma'nā-yı şî'rde mürekkebdür ma'nā-yı
mu'ammāda müfred kılınmıştır. Ba'dehu taḥlil olmuştur. Taḫdīr-i

kelām kāf bīst demek olur. Sultān Selīm dahı buncılayın

6 evvel terkīb olındı. Sultā-n-Selīm oldı. Şoñra taḥlil

oldı. Sultā-nse-līm oldı. Muḥaşşal-ı ma'nā-yı mu'ammā
terkīb ve taḥlilden şoñra evc-i sa'ādet ki sındır.

9 Eger Ḥazret-i Sultān ise ya'nı ḥākim ise kevkeb līm olur,
dimekdür. Kevkeb egerçi muḫaddem zıkr oldı lākin

mertebesi aşığadır. Bu mes'ele kütüb-i hey'etde ma'lūmdur. BEYT:

12 اولدی عدلندن مشرف تحت اجداد کرام

خلق عالم اوستنه فتح اولدی ابواب نعیم

8 b

1 Bu mu'ammānuñ tarīķı budur ki taḫt şehnişindür. *'Amel-i kināyetle*
şeh, sultāndur. Lafz-ı nişīn mu'ammāda aşığasına şarf

3 olunur. Taḫdīr-i kelām-ı şeh-nişīn ecdād-ı kirām demek olur.

Ḥalk luğat-ı 'Arab'da taḫayyüde dirler. 'Alem māsiva'llāh'a dirler.

Lafz-ı māsiva'llāh'dan mādde-i Selīm ki sīn ve lām ve yā

6 ve mīmdür, ḥalk-ı 'ālem demekle bunlaruñ ḳalbine işāret

olur. Bāķī māsiva'llāhdan iki elif ve bir vāv ve bir lām, bir hā

ḳalur. Bunlar dahı "ḥalk-ı 'ālem üstine ebvāb-ı na'īm feth oldı"

9 demekle ḥāric olurlar. ZIrā feth ḳavā'id-i mu'ammāda edāt-ı

iḥrācdur. Na'īm luğat-ı 'Arab'da ni'mete dirler. Ni'mete yed iṭlāk

olunur. Yed Türk dilinde eldür. Taḫdīr-i kelām feth oldı ebvāb-ı

12 el demek oldı. Bu cümleden ḥādan ḡayrısı şarīḥ

çıkar. Hā dahı 'adedde beşdür. İki bā bir elif dahı 'adedde

9 a

1 beşdür. 'Amel-i hisâb-ıla hâ dahı çıkar. Selîm kalur. Bu üslûba erbâb-ı mu'ammâ iştilâhında '*amel-i işkâf*' dirler. 'Amel-i işkâf
3 bir lafzdan yâ dahı ziyâdeden ba'zı hürûfî çıkarmakçudur.
Nitekim CELAL mu'ammâsında ihrâc itmişlerdür. BEYT:

دمن بکشا که بس شیرین مقالی

6 دری افشان از ان درج لعالی

Dürç-i le'âliden derî harflerini naqş iderler Celâl olur.

ذات باکی مظهر برهان رب العالمین

لطف خلقتی مظهر الطاف رحمن رحیم

9 Burhân 'Arab dilinde sultândur. Rab demek Türk dilinde besleyici demek olur. 'Âlemîn cemî'-i mäsiva'llâhdur. Nitekim
12 beyân olındı. Muhaşşal-ı kelâm cemî'-i mäsiva'llâh besleyici demek oldu. Mäsivâdaki ma'nâ-yı mu'ammâ da nefy

9 b

1 içündür. Ma'nâ-yı şî'rde mâ mevşüldür. Lafzatu'llâh 'amel-i taḥlîl-ile illâhe olur. Zübde-i terkîb lafz-ı besleyiciden gayr
3 yokdur; ya'nî hâric degüldür; illâhe hâricdür demek olur.
Hâ 'adedde beşdür. Besleyiciden bâ-y-ıla cîm ihrâcına işâret olur; selî kalur. Bu tarîka '*amel-i iştirâk*' dirler. 'Amel-i iştirâk
6 bir lafz zîkr eylemekdür ki iki ma'nâ yâ dahı ziyâde için mevzû'dur. Ma'nâ-yı şî'rde bir ma'nâsını i'tibâr idüp ma'nâ-yı mu'ammâda ma'nâ-yı âḥar murâd olına. Nitekim BABÜR mu'ammâsında

9 i'tibâr olunmuşdur. BEYT: قدرت بی طلب در بر آورده ام

میسرا'-ی سانی‌ده der-ber egerçi بروی تعب در بر آورده ام

ma'nâ-yı şî'rde yukaru getürdüm demek ma'nâsın dilerler

12 ve dahı sîneye getürdüm demek ma'nâsını İhâm iderler.

Lâkin ma'nâ-yı mu'ammâda bâb ma'nâsınadır. Ta'abdan maqşûd

10 a

1 rencdür. Bâb rânüñ üzerine geldi demek olur. Mazḥar, 'amel-i taḥlîl-ile mîm zahrı oldu demek olur. Selînüñ

3 zâhrı mîm olsa Selîm olur. BEYT:

عقل انك مخلص قلبى دولت يرار قللقجسي

تخت بر مقبل مصاحب بخت بر همدم نديم

6 ‘Aql’ ‘Acem dilinde hüşdur. Devletden murād devrândur.

Zirā ‘Arab dilinde devlet ma’nāsına daḥı isti’māl

olunur. Dāleti’l-eyyām dirler. Eyyām devr eyler ma’nāsına. Huş

9 devr olsa şeh olur. Şeh sulṭândur. Yarar dimek

luġat-i ‘Acem’de sezāvār dimek olur. Sezāvār taḥlîl-ile sezâ gibi

dimekdür. Sezâ gibi ‘amel-i tashîfle serâ olur. ‘Amel-i taşîf

12 oldur kim bir lafz zîkr ideler. Lafz-ı âḥirüñ noġtalarınınuñ

ve harekâtınıñ sekenâtınıñ tebeddüline işâret iderler.

10 b

1 Mişl, çünîñ, çünân, hemçün, mânend, şüret, hey’et, şekl

daḥı bunıñ emsâli ne varsa bu kelimeler noġtayı gidermege

3 ve getürmege ve tebdîl itmege delâlet ider; harekât ve sekenât

daḥı ancılayındur. Serâ ‘amel-i taḥlîl-ile seye kulluġcısındur dimek

olur. Si otuzdur. Otuz lâmdur. Lâmuñ ismi murâddur. Müsemması

6 degüldür. Bu taġdırce selâm olur. Qavâ’id-i mu’ammâda vardur ki

gâh ḥarfüñ ismi gâh müsemması murâd olur. Bu ṭarîqa ‘amel-i

tesmiye dirler. Nitekim MECD mu’ammâsında zîkr olunmuşdur. BEYT:

9 كو بمجنون از خرد حرفى وزو حرف بيوش

زانك هر جيزي نشايد كفت جز با اهل هوش

Ḥired ḥarfinden murâd dâldur ki ol müsemmâdur. Ve mecnûn

12 ḥarfinden maġşûd nündür ki ol ismdür. Taḥt bir muġbil

muşâḥib dimek, bir muġbil yârdur dimek olur. Bir ki

11 a

1 elifdür. ‘Amel-i ḥisâb muġtezâsınca yâruñ muġbili olsa

selâmdaki elif yâ olur. Zirâ ki yâruñ muġbili dimek yâruñ

3 evvel ḥarfî dimek olur; bu taġdırce Selîm olur. BEYT

بر مقام محتر مدر كعبه دركاه شاه

كوكلر انك طافى در عرش عالى در حريم

6 Şâh, sultândur. Gökler semāvāt dimekdür. Semānuñ bir cem' (i) esmiye gelür. Bu maqāmda murād esmiyedür. Anuñ t̄ayifidür demek 'amel-i taḥlīl-ile elifüñ t̄ayifi esmiyedür demek olur. Elif yekdür.
9 Yek 'amel-i ḥisāb-ıla si olur. Si lāmdur. Esmiye lām t̄ayif olmaq lām ortada qalmaqdur; eslemeye olur. 'Arş serire dirler; bināya daḥı dirler. Murād bu maqāmda binādur. Taq̄dir-i kelām eslemeye yapudur
12 demek olur. Eslemeye yapu olmaqdan murād ḥarfleri yirli yirine qonmuşdur demek olur. Ḥarfleri yirlü yirine qomaq qalbe işāret

11 b

1 olur; eslime olur. 'Alidür ḥarīm demek eslemeyenüñ dāyiresindeki ḥarfler refi' dür demek olur. Dāyiresinde olan ḥarfler ki
3 elif ve hādur. Bunlar refi' olmak zāyil olııcıdur demek olur. Selīm qalur. Qavā'id-i mu'ammāda vardur ki bir lafz şarīḥ zıkr olunmaq lāzım degüldür. Belki 'amel-i āḥir vesāyitıyla olmaq
6 daḥı cāyızdür. Nitekim KEMĀL mu'ammāsında dimişlerdür. BEYT:

بیش عکس لب تو هیچ بود اب حیوت
عکس کرد ست تصور حضر اندر ظلمات

9 Tūnuñ lebi vāvdu. Vāv şeşdür. Şeşden raqam murāddur. Raqam-ı şeşüñ 'aksi ikidür. İkinüñ öñinde ḥiç olmaq sıfır olmağa işāretdür. Bu taq̄dirce yigirmi olur. Yigirmi kāfdur. Taşavvur şüret-i
12 şey'e dirler. Şüret-i şey' sidür. Si lāmdur. Lāmuñ ismi murāddur. 'Aks itmek māl itmekdür. 'Amel-i qalb-ile kemāl olur. BEYT:

12 a

توسن کردون يد کدر شاهه شمس التلوز ين 1
کهکشان انك لجامی ماه نو سیمین شکیم

3 Şâh sultândur. Māh-ı nev sīmīn şeklīmden Selīm çıkar. Zīrā ki māh otuzdur. Otuz lāmdur. Egerçi māh-ı nev zıkr idüp otuz dilemek qā'ide degüldür. Lākin ma'nā-yı mu'ammāda nev sīmīn
6 'ibāretine müte'allıqdur. Māh sıfatı degüldür, ma'nāsı lām yeñi sīmlidür demek olur; gümüşlü ma'nāsına. Ḥulāşa-i kelām lām sīne mülābis oldı yeñile demek olur. Lām sīn içine

9 girmege isim qarîne-i mu'ayyene olur. Ve dahı cāyızdır ki şekim qarîne ola. Zîrâ şekim uyan tamağı dimek olur. Lām sîmüñ damağı olıcağ sîmüñ içine girmege işâret olur. Selîm hâşıl olur.

کون کبی پرواز اور رادن شاجاز عدل شاه 12

یر یوزندن ظلمت ظلم اولدی عتقاوش عدیم

12 b

1 Şâh sultândur. Gün şemsdür. Kavâ'id-i mu'ammâdandır şems zîkr idüp sîn dilemek. Zîrâ ki kevâkib-i seb'a-i seyyâreyi zîkr idüp

3 âhîr harfin dilemek kânûn olmışdur. Bu kâ'ideye '*amel-i telmîh*' dirler. Nitekim ŞEMS mu'ammâsında gelmişdür. BEYT:

کفتم که افتاب مینی رخ زمین متاب

6 در تاب رفت و کفتم مگو بیشم افتاب

'Amel-i taḥlîl-ile pîşem bî şem olur. Afitâbdan murâd sîndür.

Taḥdîr-i kelâm sîni şemsüz söyleme dimekdür. Şems olur. Perden

9 murâd bâldür. Taḥlîl itmekle sîn bâ-lâm dimek olur. Sîn

lâm-ıla olsa sell olur. Oldı 'anḳâ-veş' adîm

dimek 'amel-i taḥlîl birle 'adyem oldı dimekdür. Selîm hâşıl olur.

نسخته تقدیر حقدیر حسن تدبیری انک 12

کیم یازب یا کلمدی شول شیده کیم اولدی عزیزم

13 a

1 Hâḳ Allâh adıdır. Bir adı Aḥad'dur. Hâḳ zîkr olunur. 'Amel-i terâdüfle Aḥad murâd olur. Aḥad yekdür. Taḥdîr-i Hâḳ dimek yeküñ ḳalbine

3 işâret olur. Key hâşıl olur. Key ḥod sultândur; kim

'amel-i taḥlîle (میم) dimek olur. Yazup yañılmadı dimek

'Arab dilinde mâ-ḥaṭâ'e dimek olur. Mâ, leyse ma'nâsınadır.

6 'Amel-i terkîb-ile taḥdîr-i kelâm mîm leyse ḥaṭâ itdi dimek olur.

Mîm leyse ḥaṭâ itdi dimek tertîb-i şîḥat üzerine degüldür

dimek olur. 'Örf-i nâsda falân ḥaṭâ itdi diyü haber

9 virmek tenbîh eylemekdür. Şîḥat üzerine olmağa qarîne-i

ismle terkîb-i şahîḥ Selîm'dür. BEYT:

جارسوي دهر ايجنده رايح اولدى نقد فضل

مشتريسن بولدي كرم اولدي بو بازار قديم 12

Çār, dörtdür. Dört dāldur. Dāluñ taraf(i) lāmdur. Selīm'üñ

13 b

1 lāmı bundan hāşıl olur. Rāyic oldı demek, 'amel-i taḥlille

rāy cīm demek olur. 'Amel-i telmiḥ ile cīm seretāndur. Zİrā erbāb-ı

3 taqvim her burca bir ḥarf itlāk itmişlerdür. Meşelā

Ḥamel, Kevr, Cevzā, Seretān, Esed, Sünbüle, Mızān, 'Akrēb,

Ḳavs, Cedī, Delv, Ḥüt. Bu taqdīrce Seretānuñ rā'sı naqd-ı

6 fazl oldı demek olur. Naqd-ı fazl lāmdur. Naqd luğat-ı

'Arab'da çıkarmaḡ ma'nāsına gelür. Fazluñ çıkmış ḥarfi

ortasında olmayandır. Eyle olse fāya da lāmada muḥtemel-

9 dūr. Lākin ḡarīne-i ismle lām murād olur. Bir i'tibār daḡı lāmuñ

teveccühi ḡarayadır. Gelmeye degüldür. Fānuñ teveccühi gelmeyedür.

Bu taqdīrce ḡarīneye ḡacet olmaz. Bir vech daḡı

12 budur ki naqd mālı ḡışdan arıtmaḡa dirler. Fazluñ bī-ḡış

ḡarf(i) lāmdur. Zİrā fā ve dat ḡışş-ıladur. Ya'nī noḡta-y-ıladur.

14 a

1 Ḥulāşa-i kelām seretānuñ rāsı lām oldı dimekdür. Sultān

olur. Müşteriden murād yādur. 'Amel-i telmiḥ ile nitekim beyān

3 olunmuşdur. Bu taqdīrce müşterisin buldı demek

yāsın buldı demek olur. Germ oldı demek lafz-ı

ger mīm oldı dimekdür. 'Amel-i taḥlille lām daḡı mışra'-ı

6 evvelden hāşıl olmuşdı. Bāzār demek taḥlille bāz-ār

demek olur. Bā-zār demek ḡalbe işāretdür. Bu taqdīrce

Selīm olur. Bu ḡā'ide ki zıkr olındı SULTAN ḤALİL

9 mu'ammāsında i'tibār itmişlerdür. BEYT:

زماه اوج جمال تو نیمه سر زلف

جو دود کشت دل خسته دید حد جمال

12 Māhdan murād rādur. Evc-i cemāl cimdür; cīm seretāndur. Ser-i zülf

14 b

1 'akrebüñ yarısı ki 'ayn u kâfdur, irag oldı dimekdür. 'Adedde rā iki yüzdür. 'Ayn ve kâf yüz yetmişdür. Yüz yetmiş iki yüzden
3 irag olsa otuz qalur. Otuz lâmdur; sultān olur. Dil-ḥaste
sittdür. 'Arab dilinde sitt, 'Acem dilinde şeşdür. Şeş 'adedde
altı yüzdür. Altı yüz ḥādur. Ḥadd-i cemāl lâmdur. Lām raqam-ı leyl

6 dür. Ḥalīl olur. نافه خوش دم اولدی درگاهکده در بولدی نظام

dergāhuñda بحر و بردن قلمدی جمع اولدی مسکین و یتیم

dimek, gāh içinde dimek olur. Gāh içinde elif vardur.

9 Elif yekdür. Nizām buldı dimek, qalbe işāretdür. Key olur.

Key sultāndur. "Baḥr u berden qalmadı cem' oldı miskīn ü

yetīm" dimekden, ma'nā-yı mu'ammāda murād oldur kim qalmadı 'ibāret-i

12 yetīme müte'alliḳ olur. Cem' oldı lafzı miskīne müte'alliḳ olur.

Miskīn türki dilde miskli dimekdür. Miskli cem' olmaq,

15 a

1 isim qarİnesiyle yirlü yirine gelmekdür; slkym olur. Slkym ḥarfleri
içinde yetīm kâfdur. Zīrā ki ecnebīdür. Qalmadı dimek

3. kâfuñ gitmesine işāretdür. Bu taqdırce slym (Selīm) qalur. BEYT:

شوق اودندن جان ارتدی اولدی محبوب القلوب

سینه سینه نقش ایدلن نامکی التون و سیم

6 Od nārdur. Nāruñ cānı elifdür. Qavā'id-i mu'ammādandur ki dil ü
cān ()dur. Vāv-ı ender ü derūn ve bunuñ emşālī mazrūf

olmağa delālet ider ne varsa zikr iderler, ortada olan

9 ḥarfi dilerler. Nitekim Sultān Ḥalīl mu'ammāsında beyān

olındı. Maḥbūbu'l-qulūb dimek qalbe işāretdür. Elif ki

'adedde yekdür. Bu taqdırce key olur. Key sultāndur. Mıṣra'-ı

12 şānīnūñ ma'nā-yı muḥaṣṣalı sīm altun sīnesine naqş itdi

dimek olur. Altun 'amel-i terādüfle 'ayndur. 'Ayndan murād müsem mādur ki

15 b

1 'adedde yitmişdür. Yitmiş 'amel-i ḥisāb ile sidür. Si otuzdur.

Bu taqdırce Selīm olur. BEYT:

3 دوتدی افاق شهك مهريه صبحك شهرتی

یوزی اغ اولسن انك كيم صادقدر عن صميم

Şeh sultāndur. Afāk ufquñ cem'idür. Ufķ semānuñ dolayına

6 dirler. Semānuñ dolayısı sādur. Mihrle bile dutmaķ 'aynıla
dutmāķdur. Zīrā mihr şemsdür. Şems 'ayndur. 'Ayn yitmişdür.

Şöhret 'Arab dilinde vuzūh-ı emre dirler. Emr vāzih

9 olmaķ ism qarinesiyle 'aded-i yitmiş lāma ve mīme taķsım
olmaķdur ki anlar daħı 'adedde yitmişdür. Sālim olur; sālim

Selīm'dür 'amel-i terādüfle. BEYT:

12 كن كبي كشت ايلدى دنياي دولت سربسر

خاك بايك بولدى ارتق كتمدى اولدى مقيم

16 a

1 Günden murād sīndür. Gibideki kāf teşbīh içündür;

benüñ ismi murāddur ki ol bādur. Bā 'adedde üçdür. Üç sedür.

3 Kāf teşbihle taşhīfe işāret olur. Şeh olur. Dünyā

süflüdür. Geşt eyledi süflāyı devlet ser-be-ser dimek

'amel-i taħlille seffe lī ķodı gitdi dimek olur. Yalñuz

6 lī ķalur. Hāk-i pāyuñ buldı dimek sly mīm buldı dimekdür.

Zīrā ki pāydan murād ķademdür; ķademüñ hāki mīmdür bu taķdırce

Selīm olur. شاهدى رعناى رومى دلربا قلماعجون

9 حال دلبر كبی قلدی شامهء عدلك مشيم

ra'nā dimek 'amel-i taħlille şāh idi dimek olur. Sultān

olur. My dil olmak maķlūb olmağa işāretdür, yem olur.

12 rā ve bā baķılmaķ hālis ķalmaķdur. 'Arab dilinde bu taķdırce yem

hālis olur. Hāl-i dilber dimek 'amel-i taħlil birle lafz-ı hā dil

16 b

1 ecliyçün ya'nī ķalb ecliyçün yuķaru geldi dimek olur.

Yuķaru geldi dimek gitmege işāretdür. Yem-i hālisden hā

3 ķalkıcaķ ym ls olur. Ķalb-ile Selīm olur. Zīrā ki hā ķalb

ecliyçün ķalkmışdı. BEYT:

ليلی؛ حبلی حوادث وضع ايدرکن هر سحر

6 شه يساغن ايشدب حبلى ئيكن اولدى عقيم

Leyl ‘Acem dilinde şebdür. Ḥublā Türk dilinde yüklü demek olur. Bu cümleyi terkīb idicek şeb yüklü demek olur. ‘Amel-i

9 taḥlille şīn biñli demek olur. Yk yeñidür. Yky

‘adedde kırkıdur. Kırk mīmdür. Ḥāşıl-ı terkīb şīlm demek

oldı. Şeh sultāndur. Ḥublā-y-iken oldı ‘aķīm demek

12 lafz-ı şylm yükin giderdi demek olur. Şylm'nüñ yüki şīnuñ noķtalarıdur. Zīrā ki üzerindedür şylm egerçi şehden

17 a

1 evveldür. Lākin noķtalarını vaz‘ idüp Selīm olması soñradur. Bu taķdırece Sultān Selīm olur. BEYT:

3 ماهه شبرودر ديو دو ركده تهمت اتدلر

بویننه الرعدوتیه

النه جلاذ قهرک داغ اورب قلدي وسيم

Māh otuzdur. Otuz lāmdur. Dāğ ‘Arab dilinde key demek olur.

6 ‘Amel-i terādüfle key sultāndur. Māhı vesīm kıldı demek lāmı sīmle muşāḥib kıldı demek olur. Selīm olur; qarīne-i ismle. BEYT:

سحرله فرعون وقت اولدیسه خصمک غم دکل

کوسترر هر دم عصای نيزک اعجاز کلیم

Fir‘avnı demek ‘amel-i terādüfle sultān dimekdür. Zīrā ki Mışr beglerine fir‘avnı dirler. Tatar beglerine ḥān ve Rūm beglerine ḳayser didükleri gibi.

12 Bu luğat-i mu‘arrebdür; ḳıbtī dilinden. Her dem demek her nefes demek olur.

Nefes i‘cāz göstermek āḥir ḥarfın göstermekdür. Aḥir ḥarf(i) nefesüñ

17 b

1 sīndür. İ‘cāz soñ kıлмаğa daḥı ıtlāķ iderler. Kelīmüñ kāfi ‘amel-i taḥlille

teşbīh için olur. Taķdīr-i kelām nefes sīn gösterdi, lym gösterdügi

3 gibi demek olur. ‘Amel-i terkībte Selīm olur. BEYT:

بویننه الرعدو تیغک قمز حبس اتمکه

دوغر درلر اکریه میل ایدن اولمز ستقیم

6 Boynına alur demek, 'amel-i terādüfle kefil olur demek. Kefil 'amel-i taħlille kāf lām içindedür demek olur. Lām 'adedde sīdür. 'Amel-i hisābla muħaşşalı lafz-ı sy içinde-
9 dür demek olur. Sīn ve kāf ve yā hāşıl olur. Kōmaz hābs itmege demek itlāk ider demek olur. İtlāk qalbe işāretdür. Kārīne-i ismle keys olur. Meyl müstakīm olmaz demek
12 lafz-ı meyl maqlüb olmaqdan 'ibāretdür līm olur.
Bu cümle 'amel-i terkible key Selīm olur. Key hōd sultāndur. Bu taqdirce

18 a

1 Sultān Selīm olur. BEYT:

بو دخی قرشو وارر بوینینه انک قول صلر

حسرتندن قانلر اغلر صانک یاریدر قدیم 3

Bu demek şol dimekdür. Şol qol şalar demek bāzū şalar demek olur. Bāzū 'amel-i taħlille bāz vāv şalar demek

6 olur. Şol lafzından şoldan vāv gidicek şl

qalır. Hasret luğat-ı 'Arab'da bir nesnenüñ fevtinden hāşıl olan hüzne dirler; suqūt ma'nāsına daħı isti'māl

9 olunur. İki ma'nası bile noqṭalaruñ gidermesine işāret

olur; sel qalır. Aqlar demek luğat-ı 'Arabda yebkī dimekdür.

Taħlille lafz yeb keydür demek olur. Key sultāndur. Yāridur

12 qadīm demek nışfdur demek olur. Qadīm dōrt ḥarfdür;

yarısı iki ḥarfdür. Kārīne-i isimle murād olan y-m'dür.

18 b

1 Terkible Selīm olur. BEYT:

تیر تحریکله کندن اوردی دشمن قلبینه

عاقبت اولر هوایه اوینک بییری جحیم

Tİrden murād 'amel-i isti'āre birle elifdür. 'Amel-i isti'āre oldur ki bir lafz zıkr ideler bir ḥarf yā daħı ziyāde ḥarf

6 dileyeler. Mezkūr olan lafzuñ mefhūmına murād olan

ḥarfe müşābih olduğı ecilden meşelā qāmet, serv,

tīr, 'alem, naħl, qalem ve bunuñ emşāli ne varsa zıkr olınduğı

9 yirde elif dilerler. Nitekim PABŪS mu'ammāsında dimişlerdür. BEYT

ان کمان ابرو چه دشمن شد که می سازد بتیر

دوست را تارک دو نیم انکه زبا می افکند

12 DĒstuñ başı dāldur. Dāl dördtür. Tır elifdür; elif dördü

iki pāre eylese iki bā hāşıl olur. Pābūs olur. Bu faķır

19a

1 Dağı AĦMED BEG mu'ammāsında sābıķan i'tibār itmişdüm. BEYT:

سر فرازي که نهادم سر ما در قدمش

قامتم کرده دوتا بار کران کرمش 3

Ser-i mā mīmdür. Ayağı elifdür. Elif birdür. Luğat-ı 'Arab'da aĥaddur

Mīm aĥad içinde olsa Aĥmed olur. Kāmetem kerde dütā

6 dinildiği yirde murād kāmetsden elifdür. Elif yekdür. Yek

dütā olsa yek yek olur. 'Amel-i taĥlil-ile yek yek bār dimek

olur. Yekün yüki iki noķtadur. Yüki bir olmaķ iki noķtanuñ

9 biri gitmekdür. Beg ķalur; Aĥmed Beg hāşıl olur. Aş-ı mu'ammāda

ķün ki tırden murād elifdür. Elif yekdür. Taĥrīk itmek ķalbe

işāretdür key olur. Key sultāndur. Kendü dimek nefsin dimekdür;

12 'Aķıbet āĥir dimekdür. Nefsün āĥiri sīndür. Hevā Türk dilinde

yıldür. Uyan dimek tābi' dimekdür. Tābi' dimek 'amel-i taĥlille

19 b

1 āĥir(i) şat dimekdür. Zīrā tā āĥir ma'nāsına dağı gelür. Yil ĥarfinüñ

āĥirin şat dimek tebdil eyle dimekdür. Zīrā ki bey' mübādeleye

3 dirler. Tebdil ķalbe işāretdür. Selī olur. Yiri caĥīm dimek

caĥīmün āĥir ĥarfı dimek olur. Aĥir-i ĥarf mīmdür. Selīm olur. BEYT:

بو نه سردر نیزه سی بر اولو صاحب صدرکن

کو کلنه کیرمک ایجون اعدایه خلق ایلر عظیم 6

Nizesi lafzından si lafzı murāddur. Bir 'adedde yekdür.

Yek otuzdur. Otuz lāmdur. Seyl olur; ulu dimek

9 'azīm dimekdür. 'Azīm zıkr olunur 'Arab dilinde sultān

dilenür. Nitekim Ĥazret-i Resül şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem

Rüm ķayseri Herakl'e mektüb gönderdüğü ĥinde yazdı

12 BİSMİ'LLAHİ'R-RAHMANİ'R-RAHM
MİN MUHAMMED İBN-İ 'ABDİ'LLAH İLA HERAKL 'AZMİ'R-RŪM

20 a

1 Hādīs-i Buhārī'de bu kıssa mestürdür. Şāhib dimek muşāhib dimekdür. Zīrā şāhib muşāhib ma'nāsına gelür. 'Amel-i taḥlīle mīm şāhib-i seyldür dimek olur. Göñül dıldür. Dil ḳalbe işāretdür. Ḳalb-ile Selīm olur. BEYT:

بادشاها جرج دون برور الندن داد داد

6 اهله ذلت لر ورب هر دم عذاب ايلر اليم

Pādişāh sultāndür. Çarḫ ḳavsdür. Dūn, dūnūvvdendür. Dūnūvv, alçaḳ dimekdür. Ḳavsūñ alçaḳı sındür. Eyles elīm 9 dimek 'amel-i taḥlīle elif līm ḥāşıl eyler dimek olur. Selīm olur.

اشك چشم بيكي دشمندر نظردن بي كسان

منصب اعلايه ايرمشد زنيما اولم لثيم

Lugāt-ı Fürs'de

12 eşk sirişkdür. Sirişk 'amel-i taḥlīle sīn reşk-i çeşmümdür dimek olur. Bigi dimek 'amel-i taḥlīle key bile 20 b

1 dimek olur. Bā muşāḥabet için olur. Key ḥod sultāndür. Düşmişdür nazardan bī-kesān dimek mürtebiṭ olmayan 3 ḥarfler düşmişdür dimek olur. Manşib-ı a'lāya irmişdür zenīm olan le'im dimek lafz-ı le'imüñ mürtebiṭ olan ḥarfleri ki lām, yā, mīmdür. Manşib-ı a'lāya irmişdür 6 ya'nī sīne irmişdür ki evvel ḥāşıl olmuş-ıdı. Bu taḳdırce Se'līm olur. Sābıḳan mürtebiṭ olmayan düşmişdür dinilmişdi. Mürtebiṭ olmayan ḥarf hemzedür. Zīrā ki hemze imlāya ulaşmamışdur. 9 Düşmişdür dimek hemzenüñ ḥazfına işāret olur. Selīm ḳalür.

فضله مشهور افاق اولان ارباب هنر

غيرتندن کن کبی تنها کزر اولمز زنيما

12 Fazl lugatda ziyādeye dirler. Meşhūr emr vāziḥ olmuş

kimseye dirler. Meslûle dağı ıtlâk iderler. ‘Arab dilinde

21 a

1 şehr seyfe dirler. Ey selle dağı seyf-i meşhûr dirler. Meslûl ma‘nâsına; bu maqâmda ‘amel-i terâdüfle meslûl murâddur.

3 Hülâşa-i kelâm ziyâdıyla meslûl demek oldu. Afâk demek kenâr-hâ-yı âsmân dimekdür. Tađlîl birle kenâr hây demek olur. Kâf teşbîh için olur. Kâf-ı teşbîh nârhây

6 lafzımuñ taşhîfine işâret olur; yâzhây olur. Tağdır-i kelâm fazl-ıla meslûl dağı yâ tenhâ gezer mürtebiñ olmaz demek olur. Tenhâ gezüp meslûl dağı yâ mürtebiñ olmamak

9 ziyâde olan harflere göredür ki fazl ma‘nâsından münfehim olmuşdur. Eyle olsa meslûl yâ fazldan

tenhâ kıalsa meslî kıalur. Gezer dimekle kıalbe işâret olur.

12 Selîm olur. Bu ‘amelde iki derece tađlîl vâkı‘ oldu.

‘Kavâ‘id-i mu‘ammâda bunuñ emsâli câyizdür. Nitekim MİR

21 b

1 AYAZ mu‘ammâsında dinilmişdür. BEYT:

بروی جون زرمیرو هر دم سرشك سیم کون

از درد بی پایان او بیوسته بادریای خون

Çün zer demek zer gibi dimekdür; taşhîfe işâret olur.

Zer rez olur. Rezüñ yüzi râdur. Rânuñ üzerine mî yörise

6 mîr olur. Ez derd-i bî-[pâ]yân-ı ü demek âhirsüz ez-derd demek

olur. Ez der kıalur. Peyveste bâ-deryâ-yı hûn demek lafz-ı ez-der

deryâyâ ulaşdı demek olur. Tağdır-i kelâm ez-der-i deryâ olur.

9 Tađlîl-i evvelle ez lafzı deryâ içinde dimekdür. Deryâ içinde

az olsa derâzyâ demek olur. Tađlîl-i şânî birle az içinde

yâ demek olur. Ayaz hâşıl olur. BEYT:

کمهه بقمز یوزنه انک کنش طالع لدر

عالمی کرم ایلا کجه نورله اولر ذمیم

22 a

1 Kimse ‘amel-i tađlîlle kim se demek olur. Yüz şüretdür.

Şüret taşhîfe işâretdür. Şeh olur. Şeh sultân-

3 dur. Güneşden murād sîndür. 'Alemi germ eyledükçe dimek taḥlîl birle lafz-ı 'âlemi lafz-ı germ eyledi ya'nî şen eyledi dimek olur. Nûr-ıla dimek ḳalbe işâretdür; zîrâ ki lûgat-ı 'Arab'da 6 nûr ziyâyâ didükleri gibi ürkme ma'nâsına daḥı gelür. Eyle olsa Selîm olur. BEYT:

بی بصیرت ملتفت اولمز فضایل اهلنه

9 بو اکی جنس ارمسنده الفت اولمشدر عدیم

Başîret lûgat-ı 'Arab'da istibşâra dirler. Hücçete daḥı dirler. Bu maḳâmda hücçet murâddur. Hücçet sultândur. Mültefit 12 olmaz fezâyil ehline dimekden murād 'amel-i taḥlîlle lafz-ı fezâ mâyil olmaz yıl şâhibine dimek olur. Yıl 'Arab dilinde 22 b

1 sâldur. Ülfet ilfdür. İlf elfdür. Elf yeñidür. Yeñi 'amel-i ḥisâb ile mîmdür. Sâlim olur. Sâlim Selîm'dür. BEYT:

3 باش اکر مسنلک ایلر سروه شاخ میوه دار

ناز ایدر سرو اکا بر دم میل ایذب اولمز رحیم

Baş eger dimek lûgat-ı Fûrs'de ser keyûs koned dimek olur.

6 'Amel-i taḥlîlle key daḥı sîn dimek olur. Key sultândur; serv elifdür. 'Amel-i isti'âreyle elif yekdür. Yek 'adedde otuzdur. Otuz lâmdur. Mîve Türkî dilde yemişdür. Şâh-ı 9 yemişden murād şındur. Nâz ider dimek i'râz ider dimek olur. Şın i'râz idicek terkîble Selîm olur. BEYT:

شاخ مثمر ال صور هر شخصه عرض ایلر ثمر

12 سرو کبی سرکش اولمز خلقه خلق ایلر عظیم

El şınar her dimek, lafz-ı her evvel ḥarfîni şınar dimek

23 a

1 olur. Şaḥş Fars dilinde kesdür. Her şaḥşa dimek her kes-râ dimek olur. Lafz-ı kesrâ 'amel-i taḥlîl birle sîn gibiye 3 dimek olur. Kâf teşbîh için ḳalmağla sîn gibi şındur. 'Amel-i taşhîf-ile hâ-y-ıla şın ḥâşıl olur. Serkeş

olmaz demek hâ şından aşâgadur demek olur.

6 Bu taqđırce şeh olur. Kemer yemişdür. Serv elifdür.

Elif yekdür. Yek 'adedde otuzdur. Otuz lâmdur. Yemişli

olur gibi demek taşhîfe işâretdür. Yemişli olur, hulq-ı

9 muqadder ma'nâsınadır. Qalbe işâret olur. Selim hâşıl olur.

باشنه طاش یغدرندن میومسن قلمز دریغ

منکسر اولماغله منع ایلمز لطفن کریم

12 Başına demek şâh-ı müşmir başına dimekdür. Şahuñ

başı şındur. Taş 'Arab dilinde silâmdur. Şın üzerine

23 b

1 silâm yağsa silâmeş olur. Mîve fâkihedür. 'Amel-i taħlille

fâki hâyı dirîğ itmez demek olur. Silâmeşeh olur. Şeh

3 sultândur. Münkесir olmağla demek ism qarînesiyle

lâmuñ kesrine işâretdür. Bu taqđırce Selim Sultân

olur. Men' eylemez luñin kerim demek telaffuzundan sultân

6 muqaddem olmağla işâretdür. Zirâ ki luñfuñ ma'nâsı

tevfikdur. Tevfik-i terkib Sultân Selim olmağdur.

Selim Sultân olmağ degüldür. Ol sebebden ki erbâb-ı

9 luğatuñ bülegâsı sultân fülân dirler. Fülân sultân dimezler.

Eyle olsa Sultân Selim olur. BEYT:

شهریارا حسب حالملدر شکایت قلدغم

کوهرم دنیاده رغبت بولمدی قلدم بیتیم 12

Şehriyâr sultândur. Hasb-i hâlüm demek 'Arab dilinde hasb

24 a

1 hâli demek olur. Evvelâ lafz-ı hâli taħlil olur. Lafz hâ li demek

olur; li qalır. Lafz-ı hasb li-y-ile terkib ider. Hasebli

3 olur. Hasebli lafzı taħlil-ile has beli demek olur; hşly

qalır. Hşly bir daħı taħlil ider; h selidür demek olur.

Bu taħlillerden soñra sly hâşıl olur. Qavâ'id-i mu'ammâda

6 taħlil ba'de't-taħlil câyizdür. İstishâd geçmişdür. Mîr

Ayaz mu'ammâsında i'âde lâzım degüldür. Bulmadı demek

lügat-ı 'Arab'da mā vecede dimekdür. Mā ma'nā-yı şî'rde
9 nefy-içündür. Ma'nā-yı mu'ammāda nefsi kelime murāddur. Bu
kâ'ideyi

mu'ammā-güşālar isti'māl iderler. Nitekim KEMAL mu'ammāsında
dimişlerdür.

BEYT-İ 'ARABİ

لو قلبت العين عنكم ظاهرا ان قلبي عندكم لا يتقلب لا

Lafz-ı küm katında kelime-i lā münqalib olsa el olur. Kemāl olur. Bu

24 b

1 taqdırce mā vecede dimek lafz-ı mā sly buldı dimek
olur; Selīmā olur. Yetim qaldı dimek elifden ayrıldı

3 mīm yalnız qaldı dimek olur. Zīrā ki mā iki harfdür.

Yetim qaldı dimek birisi gitmege işaretdür. İsm qarīnesiyle
giden elif, qalan mīmdür. Bu taqdırce Selīm olur.

6 Aşhāb-ı mu'ammā ebyātdan esmāyı istihrāc eylemekde ekşer
yirde ismi qarīne kırlurlar. Nitekim emīrū'l-mū'minīn 'Alī

ibn-i Ebī Tālīb kerrema'llāhu vechehu, Hāzret-i Resūlūñ şalla

9 'llāhu 'aleyhi ve sellem mübārek ismi mu'ammāsında buyurmuşdur.

BEYT:

خدا الميمين من ميم ولا تنقط على امري

فهذا اسم من اورى زناد الحب فى صدري

12 Bu beytden MUHAMMED ismi hāşıl olur şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem.

Zīrā ism-i mīm ki iki mīm bir yādur. Andan iki mīm hāşıl

25 a

1 olur. Emrden murād huz kelimesidür. Bu kelimenüñ noqţaları
olmasa had olur. Mādde-i Muḥammed şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem

3 hāşıl olur. Qarīne-i ismle mīmüñ birisi had ortasına

girer; biri evveline varur; Muḥammed olur. BEYT:

سايه وش افتاده ايدم ديدلر يردن يره

اكسك اولمز باشنه كون طغمدق مسكينه ييم

Sāye-veş dimek, sāye gibi dimekdür. Lafz-ı gibi taşhİfe

işâretdür. Şāye olur. Üftāde idüm demek taḥlille
 9 üftāde iy demek olur. Şāyeden iy üftāde olsa
 şeh ḳalur; şeh sultāndur. Miskīn Türk dilinde miskli
 dimekdür. Eksük olmaz demek misklide kāf olmaz
 12 dimekdür. Zīrā ki eksük kelimesi ‘adedde yüz birdür; kāf
 ismi daḥı yüz birdür. ‘Amel-i ḥisāb ile eksükden murād

25 b

1 kāf olur. İsm-i kāfdan müsem mā murād olunur. Bu kā‘ide beyān
 olunmuşdur. Bu taḳdīrce msly ḳalur. Başına gün toḡmaduḳ
 3 demek ‘amel-i kināyetle rif‘at bulmaduḳ dimekdür. Yerden
 yere depeler ḳarīnesiyle baş rif‘at bulmamak mīm selīden
 aşığa olmaḳdur; Selīm olur. BEYT:

اه ايدب قرشكده جاك اتسم يقم معذور دوت 6

د ست غير تدن اوليدر جامهء صيرم دو نيم

Çāk itsem yaḳam demekden murād yaḳam kelimesini şaḳḳ idüp

9 paralamakdur. Mezkūr kelimeyi paralamak iki vechle mutaşavverdür.

Birisi ḥurūfī birbirinden ayırmakdur. Birisi daḥı mecmū‘-ı ‘adedini

tefrīḳ eylemekdür. Bu maḳāmda murād sānīdür. Eyle olsa

12 yaḳam kelimesinden ḥāşıl olan ‘aded yüz ellidür. Sultān

kelimesi daḥı yüz ellidür. Ḳarīne-i ismle tefrīḳ-i ‘aded

26 a

1 altmış ve otuz toḳuz ve bir ve lāmdur. Bu taḳdīrce sultān
 olur. Cāme demek libās dimekdür. ‘Amel-i taḥlille lām

3 bā sīn demek olur. Lām sīnle olıcaḳ sīn muḳaddem

lām mu‘aḥḫar olur. Zīrā bā ma‘a ma‘nāsınadır. Ma‘a metbū‘a

dāḥil olur; tābī‘a dāḥil olmaz. Kütüb-i ‘Arabıyyet’de bu kā‘ide

6 muşarraḫdur. Eyle olsa sel olur. Dü, nīm kelimeleri ‘amel-i terkīb

ve taḥlil birle dūn yem demek olur. Dūn-ı yem demek yem sel

altındadır demek olur. Selīm ḥāşıl olur. Zīrā ki dūn

9 dūnüvvdendür. Dūnüvv alçağa dırler. BEYT:

دستگیر اول ورطهٔ غمدن بوکن قورتر بنی

دستگیرك اولار یارن حضرت حی و علیم

12 GİRÜŋ desti kāfdur. Varṭa helāke dirler. Mürādifi helākūŋ hülükdur. Bu maqāmda murād olan hülük lafzıdır.

26 b

1 Lafz-ı hülükdan beni kırtar demek ben 'adedini ki elli ikidür; gider demek olur. Hülükdan elli iki gidicek

3 tokuz kalur. Tokuzuŋ 'adedi dehdür. Deh ondur. On yādur. Kāfla key olur. Key sultāndur. Beni kırtar demek

'amel-i kināyetle hülükdan sālīm kııl demek olur. Sālīm

6 'amel-i terādüfle Selīm olur. BEYT:

وقت شکر اولدی نهانی بث شکوا ایلمه

ظلمنه بو دهرک اولمشدر شه عادل زعیم

9 Şükr sipāsdur. 'Amel-i taḥlille sīn pās demek olur. Ma'nāsı

sīni hıfz eyle dimekdür. Nihānī beşş demekden

murād oldı kelimesinde olan nihān ḥarfı beşş olsun

12 dimekdür. Oldınuŋ içinde nihān ḥarf lāmdur. Zīrā

sāyir ḥurūf aña zarfdur. Bu taqdırce selām olur.

27 a

1 Ol sebebden ki beşş demek perākendedür demek olur.

Perākende olmaqdan maqşūd ismi lām eylemekdür. Müsemmə

3 eylememekdür. Şeh-i 'ādil dimekle selām ve şeh maqlüb

olmağa işaretdür. Zīrā 'adl 'adūldandur. Egerçi ki

ma'nā-yı şī'rde 'adl tesviye ma'nāsınadır. Bu

6 taqdırce şeh sālīm olur. Şeh sultāndur. Sālīm

Selīm'dür. BEYT:

جان و دلدن بر دعا قل که اولار انک نفع عام

ابر رحمت کبى ورسن عالمه فیض عمیم

Bir yekdür. Dilden demek qalbe işaretdür; key olur. Key sultān-

dur. 'Amm demek şāmil dimekdür. Gibi demek taşhīfe işaretdür.

12 Sāmil olur. Feyz-i 'amīm demek qalbe işaretdür. Zīrā ki feyz

taşmağa dirler. Bu taqdirce sâlim olur. Sâlim Selîm'dür. BEYT:

27 b

شول زمان که اوامشدی هجرتدن طقوز یوز اون سکر

هفتم ماه صفر شنبه کنی شاه کر یم

3 Heftüm dimek luğat-ı 'Arab'da sâbi' dimekdür. Mâh otuzdur. Otuz lâmdur. 'Amel-i taḥlîlle lafz-ı sâyı lâma şat dimek olur. Eyle olsa sâl olur. Gün yevmdür; yevm zıkr olunur,

6 âhîr ḥarf murâd olur. Bu kâ'ide 'amel-i telmîhden bir kısımudur. Taqdirce sâlim olur. Sâlim Selîm'dür. BEYT:

تختگاه رومه کجدی فضل بسم الله ایله

خلقه رحمت صورتن کوستردی رحمن رحیم

9

Taḥtġâḥ şehnişîndür. Şeh sultândur. Fazl-ı bismi'llâh

terkîb ve taḥlîlle faz lebism olur. Halk taqdîre

12 dirler, ḳalbe işâret olur; selbim olur. Şüretin gösterdi dimek taşîfe işâret olur. Selîm ḥâşıl olur. BEYT:

28 a

شاد اولب دل بو دعائی قلدی تایخ اولدی راست

عدله بو ملک دلشاد ایلیا سلطان سلیم

3 Şâduñ dili elifdür; elif yekdür. Qıldı dimek luğat-ı 'Arab'da ca'ale dimekdür. Ca'ale halk ma'nâsına gelür; ḳalbe işâret olur; key olur. Key sultândur. Râst 'adl-ıla dimek kelimeyi

6 râst maḳlûb olmağa işâret olur. Terâs olur. Ḳarîne-i ism-ile taḥlîl olunur. Terâsîn dimek olur. Sultân Selîm 'amel-i terkîb ve taḥlîl birle sultâ nes lîm dimek olur.

9 Ḥâşıl olan sînle lîm Selîm olur. Va'llâhu a'lemu ve aḥkemu. Temmeti'r-risâle bi-'avni'llâhi ve ḥüsni't-tevfîḳ fi'l-yevmi't-tâsi' min şehri cumâde'l-ülâ, yevmi

12 'l-cum'a, ba'de'l-'aşr fi târîḫi sene şemâniye 'aşer

13 ve tis'ami'e mine'l-hicreti'n-nebeviyye.

28b

GAZEL

بالله يا نسيم و يا طايف الحمي
بلغ الى ديار من اهو ي سلاميا

فاقصص عليه قصة شو في مفضلاً
و اشعر به حكاية بلو ا ي مجملا

قرر كما رايت غراما فقل له
ارحم لمن يصير عليلا من الهوا

لولا ح برق و صلك في ليلة الفراق
ما ضل في سب سب هجر فوا د يا

مل ساعة لي فاني لعاشق
يدعو دعاء مجدك في الصبح و المساء

في كل لحظة لك مني تحية
ما دارت السماء و ما سارت الصبا

28a

يامن يعيرون لحب نهانيا
لم تدركوا حقيقة حب كما هيا

VELEHU

بعشق كوهرا ياك ببحق صدق درست
زالال عين حيا تم ز فيض همت درست

ا کرچه موج محبت مرا ببرد ازد ست
 ز لوح هستی من نقش ماسوای تو ست

شکسته خاطر م ای د و ست دلنوا زی کن
 که جز تو کس نکند کو هر ی شکسته در ست

باب دید هٔ ماسیزه کشت اگر چه جهان
 ز بوستان نکا رم گیاه مهر نر ست

ز اشک دیدهٔ عاشق حذر ببا بد کرد
 که جو ی آن نتوان جست مرد جا بک و جست

29b

نمی شود غم و شادایی دل بسعی عمل
 که هر یکی بکسی داده اند روز نخست

نهایی غم مخور از فوت دولت دنیا
 که هر که نقد دغل یاوه کرد باز نجست

VELEHU

Ṭavāf-ı ka'be-i kūyuñ virür cāna şafā kıblem
 Vişalūñ 'ıydı şevkından bulur zevk-ı aşdıķā kıblem

Ziyāretgāh idinmişdür melā'ik meş'ar-ı zūlfūñ
 Qılupdur mevķıf-ı kūyuñ maķām ehl-i şafā kıblem

Geyenler 'ışkuñ ihrāmın baş açuķ muhteremlerdür
Yüzüñ nürin gören gözler olupdur rüşenā kıblem

Yaşum zemzem şuyı gibi sebîl olduğı ķapuñda
Olupdur halk arasında bir ulu mācerā kıblem

Revādur āsitānuñda du'āmuz müstecāb olsa
Mübārek yirde redd olmaz du'ā-yı bî-riyā kıblem

Ķapuña sa'yile irsem cemālūñ ka'besin görsem
Bu şādî şüklerine ol dem kılam cānum fedā kıblem

Ne sırdur bu ki dūr oldu Nihānî ka'be ķapuñdan
Tavāf itmege yol bulmaz günāhum ne' oldu ā kıblem

RUBĀ'Ī

İy şabā şāhuñ var ol dergāh-ı ālî-şānın öp
Āsitānına yüzüñ sür hāk-i müşk-efşānın öp
Ayağı toprağına 'arz idemezseñ şevķımı
Bāri benden ol mürüvvet kānınuñ dāmānın öp